

**СОВРЕМЕНОТО ВОСПИТАНИЕ И
ОБРАЗОВАНИЕ
- СОСТОЈБИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ -
зборник на трудови**

Штип, 2014

ОПШТИНА ШТИП
КОМИСИЈА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, СОВЕТ НА ОПШТИНА ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

СОВРЕМЕНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ
-состојби, предизвици и перспективи-

Штип
2014

**MUNICIPALITY OF STIP
COMMITTEE ON EDUCATION, COUNCIL OF THE MUNICIPALITY OF
STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES**

**MODERN EDUCATION
-conditions, challenges and perspectives-**

2014, STIP

Издава
НУ-УБ „Гоце Делчев“ Штип

За издавачот
Охридија Лазарова

Организационен одбор
Снежана Мирасчиева – претседател

Членови
Владо Петровски, Емилија Петрова Ѓорѓева, Никола Смилков, Снежана Јованова Митковска, Билјана Попеска, Даниела Коцева, Снежана Санева, Атанас Крстовски, Данче Николовска Вратеовска, Димитар Љуботенски, Јане Миланов, Зоран Костовски, Ванче Маневски, Јовче Арсов, Весна Ничева, Вања Цамбазова Николовска, Илија Митров, Трајан Коцев, Елена Ташкова

главен и одговорен уредник
Снежана Мирасчиева

уредник
Соња Петровска

уредувачки одбор
Снежана Мирасчиева (Македонија), Димитар Димитров (Бугарија), Младен Вилотијевиќ (Србија), Владо Петровски (Македонија), Нина Биједиќ (Босна и Херцеговина), Лилјана Тодорова (Бугарија), Татјана Атанасова Пачемска (Македонија), Кристинка Селаковиќ (Србија), Јосип Милат (Хрватска), Емилија Петрова Ѓорѓева (Македонија), Трајан Попковчев (Бугарија), Крстивоје Шпијуновиќ (Србија)

јазична редакција
Снежана Санева, Милена Ристова Михајловска

лектура на англиски јазик
Снежана Кирова, Билјана Петковска

дизајн на корица
Никола Смилков

техничка поддршка
Даниела Коцева, Билјана Попеска, Габриела Димова

Тираж
500

Печати
Полиестердеј исток, Штип

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

37(062)

СОВРЕМЕНОТО воспитание и образование: состојби, предизвици и
перспективи : зборник на трудови / [уредувачки одбор Снежана
Мирасчиева ... и др.]. - Штип: НУБ "Гоце Делчев", 2014. - 230стр. :
илустр.25; 24 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија и abstract кон трудовите

ISBN 978-608-242-001-1

а) Образование - Собири
COBISS.MK-ID 96213002

Содржина

Предговор	9
1. Снежана Мирасчиева, Рефлексијата на некои тенденции во современото воспитание и образование	11
<i>Snezana Mirascieva, The reflection of some tendentions in modern education</i>	
2. Кирил Барбареев, Предизвиците на современото воспитание	16
<i>Kiril Barbareev, Challenges of modern education</i>	
3. Габриела Димова, Современото воспитание и образование во контекст на градење здрав животен стил	20
<i>Gabriela Dimova, Modern education in the context of building healthy lifestyle</i>	
4. Владо Петровски, Даниела Коцева, Улогата и значењето на контролната функција во воспитно-образовниот процес	25
<i>Vlado Petrovski, Daniela Koceva The role and importance of the control functions in the educational process</i>	
5. Соња Петровска, Моќта и дострелот на родителското воспитание	30
<i>Sonja Petrovska, Power and range of parental education</i>	
6. Камелија Галчева, Педагогот во полза на родителите или заедно да воспитуваме за безбедно однесување на децата	37
<i>Kamelija Galcheva, Pedagogue in favor of parents or lets educate together for safe behavior of children</i>	
7. Деспина Сивевска, Билјана Ефтимова Бошкова, Родителите и слободното време на децата ..	40
<i>Despina Sivevska, Biljana Eftimova Boskova, Parents and children leisure time</i>	
8. Даниела Коцева, Владо Петровски, Меѓурелигиска толеранција и дијалог во училиштата во Република Македонија	45
<i>Daniela Koceva, Vlado Petrovski, Inter-Religion dialogue and tolerance in schools in Macedonia</i>	
9. Снежана Ставрева Веселиновска, Нови "типови" на ученици – креатори на нови училишта .	50
<i>Snezana Stavreva Veselinovska, New "types" of students – creators of new schools</i>	
10. Емилија Петрова Ѓорѓева, Информациско и информатичко описменување на учениците во современата училишна библиотека	58
<i>Emilija Petrova Gjorgjeva, Students' information and informatic literacy in a modern school library</i>	
11. Драгана Кузмановска, Биљана Петковска, Снежана Кирова, Наставникот како главна нишка во забавување на процесот на заборавање кај учениците	61
<i>Dragana Kuzmanovska, Biljana Petkovska, Snezana Kirova, Teachers as the main thread in slowing the process of students' forgetting</i>	
12. Биљана Петковска, Снежана Кирова, Драгана Кузмановска, Улогата на наставникот во изучување на странските јазици	66
<i>Biljana Petkovska, Snezana Kirova, Dragana Kuzmanovska, Teahcer's role in studying foreign languages</i>	
13. Снежана Јованова-Митковска, Како да ја унапредам сопствената наставна практика?	69
<i>Snezana Jovanova-Mitkovska, How to improve my own teaching practice?</i>	
14. Катерина Митевска Петрушева, Билјана Попеска, Појава на синдромот на професионално согорување кај наставниците	75
<i>Katerina Mitevaska Petrusheva, Biljana Popeska, Teacher burnout syndrome</i>	
15. Татјана Атанасова – Пачемска, Зоран Трифунов, Сања Пачемска, Е-Тест. Креирање и користење	81
<i>Tatjana Atanasova – Pacemska, Zoran Trifunov, Sanja Pacemska, Online test. Creating and usage</i>	
16. Билјана Попеска, Катерина Митевска Петрушева, Реализација на наставата по физичко и здравствено образование преку примена на нестандартни справи и реквизити	87

- Biljana Popeska, Katerina Mitevaska Petrusheva, Realization of physical education teaching process using unstandard equipment and facilities*
17. Елена Мирасчиева, Интерперсоналните односи во индивидуалната настава по флејта во функција на воспитувањето на личноста 94
Elena Mirascieva, Interpersonal relationships in the individual teaching of flute in the function of an individual's development
  18. Анкица Витанова, Марија Апостолова, Интересот на учениците за изучување на етно-педагошки содржини во наставата 98
Ankica Vitanova, Marija Apostolova, Students' interest in studying ethno-pedagogical educational contents
  19. Ленче Насев, Методски можности на реализација на музичкиот фолклор во образовниот процес 103
Lence Nasev, Methodological possibilities of realization of music folklore in the educational process
  20. Маријан Стевановски, Филип Стевановски, Синтеза помеѓу формалното и неформалното образование во процесот на задоволување на компаниските потреби 106
Marijan Stevanovski, Filip Stevanovski, Syntesis between formal and informal education in the process of satisfying the needs of the company
  21. Елена Ташкова, Лидија К. Панова, Поврзаност на дислатерализацијата кај учениците од трето одделение со потешкотии во читањето 111
Elena Tashkova, Lidija K. Panova, Connection of the dislateralisation of students at the third grade with difficulties in reading
  22. Павлина Николовска, Нада Ѓоргова, Влатко Николовски, Современите образовни потреби и перспективи за деца под ризик и деца со посебни потреби во Република Македонија 116
Pavlina Nikolovska, Nada Gjorgova, Vlatko Nikolovski, Modern educational needs and perspectives for children at risk and children with disabilities in the Republic of Macedonia
  23. Наташа Чичевска-Јованова, Даниела Димитрова-Радојичиќ, Барииери во инклузивното образование во Република Македонија 122
Natasha Chichevska Jovanova, Daniela Dimitrova Radojichikj, Barriers in inclusive education in the Republic of Macedonia
  24. Оливера Трифуновска, Управувањето со стресот и организациските односи како главен предизвик во современото образование 128
Olivera Trifunovska, Managing the stress and organizational relations as main challenge in contemporary education
  25. Киро Јорданов, Учениците со посебни образовни потреби – предизвик за модерниот наставник 137
Kiro Jordanov, Students with special educational needs – a challenge for the modern teacher
  26. Викторија Смилкова, Дигитални содржини во наставата - императив за современиот наставник 143
Viktorija Smilkova, Digital teaching - an imperative for the modern teacher
  27. Горица Смилкова, Изучување на предметот хемија во основното образование со конструктивистички приод и примена на информатичка технологија 151
Gorica Smilkova, Studying the subject chemistry in primary education with constructivist approach and application of information technologies
  28. Весна Ничева, Поим, значење и класификација на наставните средства 158
Vesna Nicheva, Concept, meaning and classification of teaching aids
  29. Јулијана Мијалов, Современото училиште предизвик за интелектуален развој на ученикот . 165
Julijana Mijalova, Modern school – a challenge for intellectual development of students
  30. Нада Арсова, Ана Наковска, Хуморот во наставата 168
Nada Arsova, Ana Nakovska, Humor in the process of teaching
  31. Марија Апостолова, Анкица Витанова, Актуелни пристапи во третманот на воспитниот развој на учениците во Република Македонија 176
Marija Apostolova, Ankica Vitanova, Current approaches in treating the educational development of students in the Republic of Macedonia

32. Милена Ристова-Михајловска, Со креативност, корелација и интеграција до квалитетно учење и долговечно меморирање 183
Milena Ristova-Mihajlovska, With creativity, correlation and integration to quality learning and long-living memory
33. Данче Николовска Вратеовска, Вања Џамбазова Николовска, Виолета Ничева Тиквешанска, Микро и макро економски аспекти за влијанието на образованието врз човечкиот капитал, пазарот на труд и врз економскиот раст и развој 188
Danche Nikolovska Vrateovska, Vanja Dzambazova Nikolovska, Violeta Nicheva Tikveshanska, Micro and macro economic aspects about the impact of education on human capital, labor market and on economic growth and development
34. Марина Алексовска, Лидија Јаневска, Воспитен тим – „Буба Мара“ ЈОУДГ „Ангел Шајче“ Куманово, Проектна активност „Да ја негуваме традицијата, да ја почитуваме културата на минатото“ 195
Marina Aleksovska, Lidija Janevska, Educational team - “Buba Mara” JOUDG “Angel Sajce” Kumanovo, Project activity: “To cherish tradition, to respect the culture of the past”
35. Н. Радуловиќ, М. Галиќ, С. Мишиќ, З. Бера, Л. Кукољ, М. Миркоњ, М. Панчиќ, Проект: прсти, пета, стапало, што ме снајде 199
N. Radulovic, M. Galic, S. Mistic, Z. Bera, L. Kukolj, M. Mirkonj, M. Pancic, Project: toe, heel, foot, that moves me
36. Билјана Бошњак, Градинка без насилство-протокол за постапување во ситуација на насилство во предучилишните институции 203
Biljana Bosnjak, Kindergarten without violence – protocol for action where violence is present in preschool institutions
37. Љубинка Нушевска, Интеграција на еколошкото образование во предучилишна возраст 207
Lyubinka Nushevska, Integration of ecological education at preschool age
38. Елизабета Симоновска, Говорот кај предучилишните деца 211
Elizabeta Simonovska, Speech in pre-school children
39. Елизабета Дончевска – Лушин, Формирање личности – потреба и предизвик на денешнината 216
Elizabeta Doncevska-Lusin, Formation of personalities – the need and challenge of today
40. Емилија Шереметкоска, Размислувам како да мислам, ... 221
Emilija Seremetkoska, Contemplate how to think
41. Кристинка Селаковиќ, Уметничкото дело во наставата по ликовна култура – различни можности на примена 223
Kristinka Selakovic, The artwork in teachin of art education – various opportunities to use

Заклучок

За многу од учениците во светот учењето повеќе од еден јазик е само рутина. Ова е поради местото каде што се родиле и поради тоа тие се во ситуација да учат повеќе од еден мајчин јазик. Но, за други деца од други држави, како што е случајот со нашата, странскиот јазик е само училиштен предмет од првата до последната година на нивното формално образование. Како и многу други предмети, странскиот јазик е предмет кој мора да се научи, разбере и запомни со цел да се добие оценка, да се положи испит, да се задоволи наставникот, родителите да се гордеат со своите деца, и да се задоволи некоја внатрешна љубопитност. За учениците да се мотивираат да го научат странскиот јазик потребно е наставникот да го имплементира предметот во согласност со потребите на ученикот. Усвојувањето на самиот странски јазик не е процес како и другите процеси на учење. За да се создаде правилно усвојување на јазикот, учениците треба да бидат изложени на таканаречениот инпут или јазикот на комуникација, истиот да го обработат во мозокот и да се подготват за интеракција со наставникот или со други говорители. Иако мотивацијата е клучен фактор во усвојувањето на еден јазик сепак таа единствено може да ни посочи до каде учениците одат во усвојувањето на истиот и како го употребуваат што се темели на теориски и емпириски истражувања во учењето и поучувањето јазик. Затоа мотивацијата е елемент кој се должи на претходни активности и промени од социјален карактер со што самите ученици го надминуваат нивото на анксиозност во зависност од степенот на мотивација и наставниците мораат да се одлучат кои се најдобрите наставни техники и методи и да ги применат во нивната работа, а учениците да станат нивни соучесници и да преземаат одговорност во учењето на јазикот.

Литература

1. Dörnyei, Z. (2001). *Teaching and researching motivation*. Longman: Pearson Education Limited.
2. Gardner, et al. (1992). Integrative motivation, induced anxiety, and language learning in a controlled environment. *Studies in Second Language Acquisition*, 14 (2), 197-214.
3. Gardner, R. C., and Lambert, W. E. (1972). *Attitudes and motivation in second language learning*. Rowley, MA: Newbury House.
4. Gregersen, T. & Horwitz, E.K. (2002). Language learning and perfectionism: anxious and non-anxious language learners' reactions to their own performance. *The Modern Language Journal*, 86 (2), 562-570.
5. Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70 (2), 125-132
6. Young, D. J. (Ed.) (1999). *Affect in foreign language and second language learning: A practical guide to creating a low-anxiety classroom atmosphere*. Boston: McGraw-Hill College.
7. Алексова Г. и др. (2011). Прирачник за наставата по немајчин јазик. Скопје: Британски совет Македонија

УДК 37.091.313
Стручен труд

КАКО ДА ЈА УНАПРЕДАМ СОПСТВЕНАТА НАСТАВНА ПРАКТИКА?

Снежана Јованова-Митковска

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Р.Македонија

Апстракт: Последниве неколку години соочени сме со бројни иновации, бројни промени во едукативниот систем. Современото училиште е поставено пред предизвикот да задоволи бројни барања кои му се наметнати како резултат на брзиот развој на модерното општество, брзите промени во средината во која постои. Се присутни се тенденциите за поголема ефикасност, ефективност на воспитно-образовниот, наставниот процес. Клучните прашања кои се поставуваат притоа се прашањата за тоа: кој, како, на кој начин, кога, каде, со што?... може да придонесе за поголема ефикасност, ефективност на воспитно-образовниот, наставниот процес. Клучната улога ја имаат наставниците, кои во последните неколку години, како резултат на се помасовната нивна вклученост во реализацијата на бројни проектни активности се во позиција да постојано

трагаат по одговор на прашањата: Како да се унапреди сопствената наставна пракса? Како и дали може тоа да се постигне со постојано преиспитување на сопствената работа, со поставување на нови и нови прашања на кои по пат на истражување, проучување може да се даде соодветен одговор? Дали самостојно можат да изведат истражување? Каква е и каква може да биде нивната улога во тој истражувачки процес? Зошто е тоа важно за нив, за нивните ученици? Зошто е тоа важно за другите наставници, за општеството во целина? .. Токму во таа насока е и овој труд во кој се обидовме да одговориме на прашањето: Како да се унапреди сопствената наставна практика?

Клучни зборови: акционо истражување, наставен процес, наставна пракса, проучување

HOW TO IMPROVE MY OWN TEACHING PRACTICE?

Snezana Jovanova-Mitkovska

Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delchev", Shtip, R.Macedonia

Abstract: During the last few years we are faced with numerous innovations and with many changes in the educational system. The contemporary school is set to face the challenge of meeting many requirements imposed as a result of modern society development, as well as rapid changes in the environment where it exists. The tendencies for greater efficiency, effectiveness of educational, teaching process are much more present. The key questions addressed meanwhile are the questions starting with: who, how, when, where, what? ... which can contribute to greater efficiency and effectiveness of the educational, teaching process. The fundamental role have key actors at school: teachers, pupils, who are in a constant search for an answer of the question: How to improve their own teaching practice - the teaching process? How and whether this can be achieved with constant review of one's own work, with asking new questions for which the answer can be found through the processes of research and study? Meanwhile, what should we - teachers and pupils - undertake? Is that so important for pupils? Why is that so important for other teachers, and for the community in general? The paper is written exactly in that direction and we have tried to find an answer to the question: How to improve teaching practice?

Key words: action research, teaching process, teaching practice, study

*Образованието во основа е уметност,
а наставникот најмногу го изразува тој поим за уметност,
тогаш кога внимава истото да не стане рутинско, летаргично
(Howard A. Ozmon i Samuel M. Craver)*

Вовед

Последниве неколку години образовниот систем во сите земји во светот се наоѓа пред големи предизвици условени од сè позабрзаниот раст и развој на научните, техничките, технолошките достигнувања. Сè поизразни се интенциите за постигнување на повисок квалитет во образованието, интенциите да училиштето, наставата ги добијат епитетите современи, квалитетни. Сето тоа води кон еден посериозен пристап во креирањето и водењето на образовната политика, нов приод во креирање на иднината и перспективите на едно ново општество. Ова повеќе поради фактот што влогот во образованието, значи и влог во нашата иднина. Во таа насока и се превземаат акции од страна на стручни лица во светот и кај нас, кои врз основа на воочените слабости и недостатоците во образовниот систем, врз основа на сознанијата за современите научните достигнувања во образованието, бараат и трасираат патишта за внесување на системски промени како клучен фактор во развојот на квалитет и прогрес во воспитанието и образованието. Промените кои се случуваат во нашиот образовен систем се во насока да истиот кореспондира со образованието кое се негува во развиените земји, образование кое ќе се карактеризира со динамична и флексибилна структура која ќе овозможи хоризонтална и вертикална мобилност на учениците, студентите, наставниот кадар. Процесот на промени е долготраен, полн со неизвесности и очекувања или како што ќе рече Фулан (Fullan, 1990:54) "свет каде што промената е патување од непозната станица, каде што проблемите се наши пријатели, каде што барањето помош е знак на моќ. Тоа е свет каде што промената гледа на животот како на живот во кој никогаш не можеш да бидеш перфектно среќен или постојано во хармонија, но живот каде некои луѓе успеваат многу повеќе од другите, се разбира оние што знаат како да ја гледаат промената, да се справат со неа и истата да ја иницираат". Последниве неколку години расте бројот на стручните лица кои се занимават со проучување и истражување во воспитанието и образованието. Како истражувачи се

јавуваат: наставници, психолози, педагози, студенти постдипломци, социолози, антрополози, економисти, кои истражуваат конкретни аспекти на феноменот воспитание и образование. Но, дали промените треба да бидат иницирани од некој друг, од страна, или пак истите можат да бидат иницирани, поттикнати од непосредните реализатори на воспитно-образовниот процес, стручните лица, вработените во училиштата, наставниците?. Последниве неколку години како резултат на се помасовната вклученост на наставниците во реализацијата на бројни проектни активности и можноста да стекнатите сознанија се имплементираат во непосредната наставна практика, во истражувањата се поинтензивно се вклучуваат и наставниците кои до скоро имаа третман на „техничари и технолози“ во образовната и воспитна работа, чија задача се исцрпуваше со примена на расположливите педагошки сознанија. Имено, пред нив се поставија мноштво на прашања: Какви се резултатите од имплементираните проектни активности? Дали можат да се воочат предностите, слабостите од истите и врз основа на сознанијата, заклучоците да се дејствува во непосредната практика? Дали самостојно како наставници, непосредни учесници во наставната практика можат да придонесат за нејзино иновирање? Какви видови истражувања можат да преземат? Каква е и каква може да биде нивната улога во тој истражувачки процес? Зошто е тоа важно за нив како наставници, зошто за нивните ученици? Зошто е тоа важно за другите наставници, за општеството во целина? и сл., што доведе до ситуација да наставниците кон расположливите педагошки сознанија пристапат творечки и критички пред нивната примена во практиката, а во согласност со тоа и да дадат свој придонес за унапредување, иновирање на практиката, самостојно или пак како учесници во тимско истражување. Учеството на наставниците во конкретни видови на истражувања, бара од истражувачот, наставникот покрај личните карактеристики и својства (интелектуалната радозналост, мотивираност, оригиналност, флексибилност, комуникативност, научна чесност и храброст), (да се издржи..., да се признае неуспех), високи етички квалитети, човечност и хуманост, другарски однос кон соработниците (да се има во предвид заедничката цел), поседување на широка општа култура, знаења од структурата, а посебно знаења поврзани со подрачјето кое сака и треба да го истражува, но се разбира да има знаења од методологијата на истражување, знаење за суштинските карактеристики, текот на конкретното истражување. Во текот на нивното иницијално образование наставниците се стекнуваат со вакви знаења кои покасно во текот на нивниот професионален и кариерен развој се надградуваат, усовршуваат. Или, како што ќе истакне Маркс „нема широк пат кој води до науката, на највисоките врвови имаат изглед да се качат само оние кои не се плашат од умор при качување на стрмни врвови“ (Marx, според Mužić, V., 1986:30). Како непосредни реализатори на наставниот процес, а со оглед на можноста за најнепосредна примена на заклучоците и можноста за најнепосредна промена, иновирање, унапредување на практиката, од суштинско значење за наставникот се акционите или уште таканаречени дејствени истражувања.

Акционо истражување – идентификација, поим, карактеристики

Самиот термин акциони (анг.action - акција) упатува на тоа дека станува збор за некој вид на акција, дејствување. Во литературата среќаваме бројни определби за акционите истражувања.

Според Курт Левин, авторот на овој вид истражувања (според Marentic, Pozarnik, 1984) тие претставуваат базично социјално истражување кое овозможува вклучување на учесници во социјалната ситуација и тоа нивно активно учество во сите фази од истражувањето, со цел здобивање поцелосни знаења и увидување на законите кои владеат во општествените појави.

Според Noffke, S.E., & Stevenson, R.B (1995: 21) тоа претставува „начин на размислување и системска процена на она што се случува во одделението или училиштето, реализација на некоја активност како би се поправила или променила состојбата или однесувањето, следење и вреднување на квалитетот на активноста со процена дека истата и понатаму ќе даде позитивни резултати. Според Whitehead (1989:19) тоа е „систематски процес на набљудување, опишување, планирање, дејствување, рефлексивна, евалвација, модифицирање, но тие етапи не мора нужно да се остварат едноподруго, но можно е истражувањето да започне на едно место а да заврши некаде на друго сосема неочекувано“.

Во наведените дефиниции може да идентификуваме неколку заеднички елементи и тоа:

- изведба на истражувањето во одредена реална социјална ситуација;
- партиципација на учесниците во социјалните ситуации во сите фази;
- реализација на активности во реалната ситуација;
- промена на праксата и начинот на сознавање на истата како цел на истражувањето.

Целта на овој вид истражувања е преку истражувачка дејност да се променува, развива, поинаку организира и менува, унапредува воспитната практика. Со нив се означува секое истражување кое во себе вклучува практичари и се изведува на терен или пак со него се воведува некоја педагошка иновација. Се разликуваат од традиционалните истражувања врз основа на неколку параметри:

Табела 1. Разлики помеѓу традиционалното емпириско истражување и акционото истражување

Обележја	Традиционално истражување	Акционо истражување
Кој	Надворешни стручни лица	Луѓе однатре, наставници
Цел	Да се објасни или да се предвиди контролирана наставна пракса	Да се унапреди сопствената пракса
Зошто?	Дејствување на пошироката јавност	Дејствување во рамки на одделението или училиште
Услови	контролирани	Делумно контролирани
Резултати	Главно квантитативни	Квантитативни или квалитативни

Превземено од: Sagor, R. (2000). Guiding School Improvement through action research, Washington: ASCD

Предмет на акционите истражувања е воспитно-образовната пракса. Во училиштата се насочени кон проверка на педагошките вредности на различни (нови) воспитно - образовни (наставнички) постапки.

Проблеми од непосредната практика кои се поттик за реализација на акционо истражување

Според Cohen, Manion, Morrison (2007:226) како проблеми кои можат да се истражуваат се предлагаат следните:

- Методите на поучување- промена на традиционалните методи со методи на откривање;
- Стратегиите на учење - прифаќање на интегративниот пристап на учење наместо пристапот на поучување и учење на само еден предмет;
- Постапките на евалуација - подобрување на методот на континуирана проценка;
- Ставовите и вредностите - поттикнување на позитивни ставови кон училиштето, прилагодување на ученичките вредносни ставови во однос на некој аспект од животот;
- Доживотното усовршување на наставниците - подобрување на вештините на поучување, развивање на нови методи на учење;
- Управување и контрола – постапно воведување на техниката модификација на однесувањето;
- Администрација - зголемување на ефикасноста на некој аспект на административната страна на училишниот живот.

Mužić (2004: 30) исто така наведува некои примери на можни теми:

- Воведување и одредување на влијанието кое го имаат одредени алтернативни форми на организација на наставата;
- Воведување на нова наставна техника, на пр. индивидуализација на наставата со помош на компјутери;
- Воведување на различни облици на самовреднување и меѓусебно вреднување на учениците, да се утврди нивното воспитно и/или образовно влијание, да се придонесе за поголема економичност во времето кое наставникот го троши на вреднување, но и да се избегне опасноста да некоја од тие форми се претвори во нешто што не се сака со истото да се постигне.

Vognar (2006:??) ги истакнува следните проблеми за да се започне со акционо истражување:

- Како да се унапреди креативноста на ученикот користејќи ја техниката на креативно мислење;
- Како да се унапреди соработката на учениците со примена на техниката на тимско учење
- Како да се унапреди стручното усовршување на наставниците со користење на ИКТ?
- Како да се унапреди оценувањето на учениците користејќи портфолио?

Врз основа на наведените проблеми може да се изведе констатацијата дека станува збор за проблеми кои потекнуваат од непосредната воспитно-образовна практика, воочени, идентификувани се од страна

на наставникот, мотивираат, го покренуваат да трага по решение на истите, се разбира во соработка со учениците и другите заинтересирани лица кои можат да помогнат за нивно решавање.

Битна одлика на акционите истражувања е социјалниот, партиципирачки карактер на учесниците во сите фази од истражувањето т.е. истражувачкиот тим, кој го сочинуваат освен професионалните истражувачи и секој наставник, соработник, испитаник, ученик кој сака да се ангажира активно во истражувачкиот процес, почнувајќи од изборот (идентификацијата) и формулирањето на проблемот (предметот) на истражување, изработување на проект, прибирање и обработка на податоците, сè до интерпретација (анализа и оценка) на добиените резултати од истражувањето и неговата примена во непосредните воспитно - образовни работи. Не постои никаква хиерархија, напротив улогите може да се менуваат во текот на реализација на истражувачките активности. Непосредните изведувачи на акцијата (истражувањето) истовремено имаат и главна улога во оценувањето на поминатите етапи во истражувањето, на предлозите за новите правци во истражувањето, како и за заклучување и оценување на целото истражување.

Имено, во текот на секоја истражувачка етапа учесниците (истражувачи и непосредни реализатори, кои се исто така истражувачи) го анализираат претходниот период на работа (етапа) и во текот на дискусијата оценуваат дали треба понатаму да се продолжи по истиот пат или е потребно нешто да се промени. Промени можат да се вршат и по неколку пати во текот на истражување, зависно од проблемот, времето на истражување и ставот на истражувачот. Значи, станува збор за процес на континуирано иновирање во образовната и воспитна работа во училиштата. Валидноста и евалуацијата се вклучени уште на самиот почеток на акционите истражувања. Постојат неколку чекори/фази во реализацијата на акционите истражувања и тоа: одредување на предмет на интересирање, поставување на истражувачки прашања, одредување на целта на истражувањето, дефинирање на истражувачките задачи, одредување на структура и план на истражувањето, реализација на истражувачките задачи, евалуација на истражувањето и заклучоци за извршеното истражување, обработка на податоците, пишување на извештај за завршеното истражување и примена на резултатите во практиката т.е.

1. Идентификација на проблемот;
2. Собирање и организација на податоци;
3. Интерпретација на податоци;
4. Акција заснована на податоците;
5. Рефлексија.

Текот на овој вид истражувања е ист како и кај другите видови истражувања. Разликата постои во тоа што секој нареден чекор може да се менува, модифицира, во зависност од резултатот кој ќе го добиеме при реализација на истражувачките активности. Имено, може да дојде до промена, а како резултат на спроведената евалуација, после првиот чекор на целокупниот нацрт или до промена на почетната идеја, па да следи изведување на истражувачките активности по промената на нацртот и сл. За сите овие промени што ќе се случуваат во тек на истражувањето се дава детален опис во извештајот од спроведеното истражување. Во акционите истражувања се применуваат т.н. неоптрузивни педагошки постапки и инструменти во рамки на парадигмата на разбирање со нагласување на квалитативната и структурална анализа. Најчесто користени техники се: анализа на педагошката документација, партиципативно набљудување, неврзано интервју, прашалници со прашања од отворен тип, проучување на поединечни случаи (одделение, школа, наставник, проект) и анализа на стиловите на живот, при што се мисли на анализа на животните ситуации кои имаат влијание на текот и ефектите на одреден воспитно-образовен процес. Како инструменти се применуваат: прашалници (анкетен, инвентарен, социометриски), скали на судови (дескриптивна, графичка скала, контролна листа, „одреди кој скала”, скала на производи, скала на рангови, постапка за споредување на парови и сл.), протоколи за снимање и сл.

Наставникот-истражувач на сопствената практика

Секој наставник кој сака да ја истражува сопствената практика, покрај познавањето на суштинските карактеристики, текот на овој вид истражувања пред себе го поставува прашањето: Дали можам да изведам вакво истражување?, Кој е првиот чекор кој треба да го направам? Што понатаму... Во таа насока од голема помош се размислувањата на Alan Markowitz, (2011:11-27), кој го предлага следниот план кој пред себе може да си го постави секој наставник практичар кој сака да го примени овој вид на истражување:

1. *Што е во фокусот на Вашето истражување? Дали е тоа вредно на времето и трудот на еден презапослен наставник?*

Одговорот на ова прашање може да произлезе од претходно воден дневник од страна на наставникот во кој ги забележува дилемите, проблемите на кои наидува, или пак со користење на техниката „бура на идеи“, техниката „што би сакал да знам...“ и сл., можат да бидат прашања поставени од страна на учениците, а кои ќе бидат доволно мотивирачки за превземање на одредена акција.

2. *Појаснете го проблемот. Кои се надворешните теориски гледишта за конкретниот проблем?*

Практиката без теорија е слепа, ќе спомене еден познат филозоф. Наставникот практичар задолжително мора да ги проучи теоретските сознанија гледишта за избраниот проблем.

3. *Осмислете истражувачки прашања и изјава за проблемот. Дали со тоа допирате до „сржта“ на проблемот?*

Истражувачот во врска со она што е во фокусот на неговиот интерес може да постави мноштво на прашања. Секое од нив различно допира до „сржта“ на проблемот. Се поставуваат повеќе прашање кои можат да не водат напред кон длабинско проучување на проблемот, кои ќе ни овозможат подетални анализи и ќе не водат кон собирање на релевантни податоци, кои се чекори кон остварување на нашата поставена цел.

4. *Направете план на собирање на податоците и утврдете кои инструменти ќе ги користите. Дали сте ја земале во предвид валидноста, сигурноста и триангулацијата?*

Планот за истражување ја насочува и нашата акција. Претходно одредените прашања се чекор и кон одредување на инструментите кои ќе се користат. Добро е да се направи и триангулациска матрица која ќе му помогне на истражувачот да информациите ги претвори во податоци и поврзување на изворите со конкретните истражувачки прашање.

5. *Соберете податоци и организирајте ги. Која е нивната важност за истражувачкото прашање?*

По подготовката на планот следи т.н. „теренска работа“ во која истражувачот со конкретниот инструментариум ги собира податоците. Често се случува врз основа на користење пред се на квалитативни техники да се соберат и информации кои не се предвидени, но се релевантни за проблемот и кои задолжително се земаат во предвид во наредната етапа. Врз основа на претходно направената триангулациска матрица може да се одреди и важноста на податоците за конкретното истражувачко прашање.

Информациите стануваат податоци само тогаш кога можат да се употребат за определена цел.

6. *Анализирајте ги податоците. Која е пораката? Колку сте сигурни во тоа?*

Собраните и организирани податоци во т.н. „канти“ „мапи“ понатаму се анализираат. Имено се бара одговор на прашањата: Што ни говорат податоците и дали се одговори на поставените прашања? Во која мерка сме сигурни во одговорот на кој податоците не упатуваат?

7. *Известете за резултатите. Што може да се пренесе. Што може да се генерализира?*

На крај како финален труд, како завршен дел од истражувањето, како и кај сите останати видови истражувања следи пишувањето на извештајот од акционото истражување. Пред да се пристапи кон пишување на извештајот на истражување неопходно е: да се процени дали истражувањето е спроведено според планот; дали е разбирливо, исправно, вистинито она што е направено; дали постои искреност при соопштување на резултатите од самото истражување. Извештајот од акционото истражување треба да ги содржи следните податоци: да биде напишан со едноставен, разбирлив јазик да може секој да го прочита; да се наведат и опишат промените кои се случувале во текот на истражувањето; да се наведат проблемите на кои се наишло во тек на истражувањето и како истите се надминати; да се наведе што сме научиле за време на нашето акционо истражување и како сме ја создале нашата воспитна теорија; да извештајот ги отвори перспективите за новиот процес на промени и да биде поттик за нови истражувања.

8. *Преземете акција врз основа на податоците. Кои ќе бидат следните Ваши чекори врз основа на податоците?*

Собраните податоци, извлечените заклучоци, можат да претставуваат само база за преземање на нови акции. Тие се база за нови прашања кои ќе не водат кон унапредување на нашата непосредна воспитно-образовна практика. Во остварувањето на акционите истражувања на наставникот истражувач можат да му помогнат т.н. *критички пријатели*, лица кои му дават совети на наставникот, лица кои се заинтересирани за напредокот на наставникот многу повеќе отколку за напредувањето на самото

истражување, лица кои соработуваат со наставникот во текот на севкупното акционо истражување. Исто така од големо помош за истражувачот се и т.н. *ментори* кои ќе му помагаат на наставникот, истражувачот и ќе го водат кон побрзо воочување и разрешување на проблемите кои ќе се јават во текот на истражувањето.

Заклучок

Непосредната воспитно-образовна практика може да биде извор на бројни прашања, проблеми кои можат рефлексивниот наставник да го покренат на акција дејствување, насочено кон унапредување на истата. Од особено значење е нивната оспособеност за апликација на акционите истражувања. Истите нудат можности за нивна примена во најразлични ситуации, состојби и појави, насочени се кон утврдување, дијагностицирање на состојби, менување на идентификуваните состојби, насочени се кон унапредување на постојната практика.

Литература

1. Fulan, M. (1990), *Change forces*, London: University press
2. Илиев, Д. (2006). *Акциони истражувања во образованието*, Битола: Педагошки факултет Битола.
3. Markowitz, A., (2011). *Akcijska istraživanja učitelja u nastavi: drugačiji pogled, Akcijsko istraživanje i profesionalni razvoj učitelja i nastavnika*, Zagreb: Agenciji za odgoj i obrazovanje
4. Мојаноски, Т. Ц. (1998). *Методологија на научно-истражувачката работа (избор текстови)*, Скопје: „2 –ри Август“
5. Мојаноски, Т. Ц. (2012). *Методологија на безбедносните науки, Основи, Книга I*, Скопје: Факултет за безбедност, Универзитет „Свети Климент Охридски“.
6. Мојаноски, Т. Ц. (2012). *Методологија на безбедносните науки, книга II*, Скопје: Факултет за безбедност, Универзитет „Свети Климент Охридски“.
7. Mužič, V. (2004). *Uvod u metodologiju istrazivanja odgoja i obrazovanja*, Zagreb:EDUCA
8. Noffke, S.E., & Stevenson, R.B. (Eds.). (1995). *Educational action research: Becoming practically critical*. New York: Teachers College Press.
9. Sagor, R. (2000). *Guiding School Improvement Through Action Research*. Washington: ASCD.
10. Whitehead, Jack (1989). *Creating a living educational theory from questions of the kind, "How d I improve my practice?"* Cambridge Journal of Education

УДК: 159.944.4:37.011.3-051

Прегледен труд

ПОЈАВА НА СИНДРОМОТ НА ПРОФЕСИОНАЛНО СОГОРУВАЊЕ КАЈ НАСТАВНИЦИТЕ

Катерина Митевска Петрушева
Универзитет за туризам и менаџмент во Скопје
Билјана Попеска
Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

Апстракт: Како резултат на честите промени во воспитно – образовниот систем, новите барања кои се поставуваат пред наставниците и потребата од стекнување на нови вештини и способности, од една страна и одликите на наставничката професија од друга страна, испреплетено со неопходноста од постојана комуникацијата со сите вклучени субјекти, придонесуваат наставниците постојано да бидат изложени на стрес на своето работно место. Со тоа физички и емоционално се исцрпува организмот, што значително ја намалува мотивацијата за работа на наставникот. Ваквата состојба доведува до појава на синдромот на професионално согорување кај наставниците, познат уште како *burnout*. Познавањето на неговата суштина, факторите кои доведуваат до оваа појава, симптомите преку кои се манифестира, како и знаењата за начините на превенција, може да придонесе да се намали изложеноста на наставниците на стрес, а со тоа да се влијае и врз намалување на можноста за појава на професионално согорување.

Клучни зборови: стрес, исцрпеност, *burnout*.